

فصلنامه علمی - تخصصی اسلام پژوهان
سال هفتم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۹

آداب و رسوم در سیطرهٔ چهار جلد آخر کتاب الکافی

یونس رحیم‌زاده بیرق*

چکیده

یکی از راه‌های پی‌بردن به اندیشه و جهان بینی و پشتوانه‌های اعتقادی سبک‌های مختلف زندگی در جامعه بررسی آداب و رسوم آن جامعه است و از طرفی برای پی‌بردن به این رهنمون در حیطه دین بهترین وسیله بررسی آداب و رسوم در منابع دینی آن دین است و لذا در این مقاله با بررسی گستره آداب و رسوم در چهار جلد آخر کتاب کافی به پژوهشی پیرامون جهان بینی و زاویه دید مورد نظر دین نسبت به امور پیرامونی که در قالب آداب و رسوم نقل شده در روایات می‌پردازیم.

واژه‌های کلیدی: الکافی، آداب و رسوم، دنیا و آخرت.

* دانش آموخته سطح ۳ رشته شیعه شناسی موسسه آموزش عالی امام رضا(ع).

مقدمه

آداب و رسوم بعنوان بخشی از یک فرهنگ، بیانگر اندیشه و اعتقادات یک ملت است. که با مطالعه آن می‌توان به پشتوانه فکری و اعتقادی آن ملت پی برد. همچنین با بررسی آداب و رسوم در پهنای ادیان مختلف می‌توان آن جهان بینی و زاویه دیدی که آن دین در قالب آداب و رسوم ارائه می‌دهد را میتوان فراگرفت در این میان در بررسی این امر درحیطه شریعت اسلام کتبی که به بررسی سنت پیامبر و سیره اهل بیت پرداخته اند بهترین منبع و ماخذ برای بررسی نحوه توجه به آداب و رسوم اجتماعی و دینی از سوی بزرگان دین می‌باشد و از این میان در بین کتب شیعی کتاب کافی از جمله کتب معتبری است که هم از حیث اعتبار سندی و هم از حیث نظم محتوایی بسیار حائض اهمیت می‌باشد و لذا بررسی گستره ی آداب و رسوم در پهنای این کتاب می‌تواند کمک زیادی به روشن شدن نحوه نگاه دین به زندگی بشر و روش سبک زندگی اسلامی، که قسمت عمده آن به واسطه آداب و رسوم شکل می‌گیرد، می‌نماید. در این راستا بررسی گستره ی آداب و رسوم در چهار جلد آخر کتاب شریف کافی موضوعی است که این نوشته آن را بررسی می‌کند.

۱. تعریف آداب و رسوم

آداب و رسوم به قاعده‌ها و رسوم و آیین‌های پذیرفته شده در جامعه اطلاق می‌شود^۱ و به طور کلی آداب و رسوم شامل شیوه‌های زندگی عادت و رسوم خاص یک ملت مردم و یک جماعت می‌شود، آداب و رسوم همچنین دارای ابعاد الزام و رضای عمومی شرکت کنندگان در حیات اجتماعی نیز هست.^۲

۱. غلامحسین، صدری افشار، فرهنگ فارسی دوجلدی، جلد ۱، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۸۸، ص ۲۷.

۲. آلن، بیرو، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه ساروخانی، تهران موسسه کیهان، ص ۲۳۲.

در بررسی مفهوم آداب و رسوم از نگاه جامع شناختی به دو تعریف می‌توان اشاره کرد:

۱. آداب و رسوم به مدل‌های اساسی و مهم رفتار که افراد به اجبار در یک محیط اجتماعی می‌پذیرند اطلاق می‌شود.

۲. آداب و رسوم در واقع به مجموعه رفتارهایی که به صورت عادت در آمده‌اند و افراد متعلق به یک منطقه به انجام می‌رسانند و جامعه نیز در ترتیب ارزشهایش برای آنان معنایی نهان قائل است اطلاق می‌شود^۱.

بر اساس تعاریف ذکر شده می‌توان گفت در واقع آداب و رسوم به آن دسته از آداب اجتماعی اطلاق می‌شود که از طرفی مورد قبول عامه مردم بوده و از طرفی دارای بار معنایی و اعتقادی است که بر اساس آن می‌توان بن‌مایه‌های فکری و اعتقادی یک اجتماع را به دست آورد.

با بررسی آداب و رسوم یک جامعه در واقع می‌توان تصویری از نحوه رویکرد و نگاه آن جامعه به مسائل پیرامونی و به طور جامع تر جهان بینی یک جامعه را می‌توان به دست آورد.

به عبارت جامع تر میتوان چنین گفت که بررسی آداب و رسوم یک جامعه یکی از راهکارهای پی‌بردن به پشتوانه فکری و اعتقادیه سبک زندگی در آن جامعه است.

بر این اساس به این نکته باید اشاره کرد که دست آورد بررسی آداب و رسوم از منظر منابع دینی نیز چیزی فراتر از آگاهی از صورت عملی یک عده مناسک می‌باشد هرچند این امر یکی از نتایج و بعضاً یکی از اهداف این نوع بررسیها می‌باشد بلکه علاوه بر این می‌توان با بررسی آداب و رسوم در حیطه منابع دینی پاسخی به پرسش‌های زیر نیز پیدا کرد:

۱. همان ص ۲۳۳.

۱. گستره آداب و رسوم مندرج در منبع دینی کدام بخش از طول عمر انسان را در بر میگیرد؟ به این نحو که با توجه کردن به آداب و رسوم ارائه شده از سوی صاحبان شریعت می توان به این نکته دست یافت که دین به چه ساحتی از زندگی بشر نظر دادر و برای آن برنامه ارائه کرده است.

۲. آداب و رسوم بیان شده از طرف دین و صاحبان شریعت در راستای امور دنیوی است یا اخروی یا هر دو؟ به عبارت دیگر جهان بینی که در روایات ارائه می شود ما را به پیروی از کدام دیدگاه هدایت می کند؟

۳. نگاه دین به ارتباط امور دنیوی و اخروی انسان با توجه به آنچه که از آداب و رسوم دینی میتوان فهمید چگونه است؟ به عبارت دیگر یکی از آثار پژوهشی این نوع تتبع فهم چگونگی ارتباط بین دو ساحت دنیا و آخرت در امور اجتماعی از منظر دین می باشد به این نحو که با نظر کردن در آداب و رسوم که مربوط به امور دنیوی مردم یک اجتماع است می توان این بررسی را انجام داد که آیا دین به این امور آیا با قطع نظر از عالم ماوراء طبیعت و جهان دیگر نگاه میکند یا در امور دنیوی نیز نحو ارتباطی بین این امور و امور جهان دیگر قائل است.

۴. دیگر نتیجه ای که حاصل این نوع تتبع است فهم جایگاه طبقات مختلف اجتماعی در نگاه دینی می باشد زیرا که بر اساس جایگاهی که دین برای هر یکی از طبقات و گروه ها و مشاغل اجتماعی قائل می شود به نسبت آن جایگاه برای هر یک از این طبقات بعضا آداب و رسوم خاصی را ارئه میدهد. به عنوان مثال با توجه به جایگاهی که خانواده و هر یک از اعضاء خانواده در فرهنگ دینی دارد نقش خاصی را در آداب و رسوم مختص به خود از نگاه دین اختصاص داده. ولذا در ذیل این تحقیق به این سوال می توان پاسخ داد که با توجه به آداب و رسوم

مندرج در منابع دینی هر یک از طبقات واصناف وافراد جامعه از منظر دین چه جایگاه ونقشی را ایفا می کند؟

بر این اساس آنچه که این مقاله در وسع اندک خود تحت عنوان «گستره آداب و رسوم در چهار جلد آخر کتاب کافی» در سدد بررسی آن است ارائه فهرست وار آداب و رسوم در این کتاب شریف نیست بلکه مقصود این است که نمایی از زاویه نگاه دین به ساحات مختلف بشر را نشان دهد والبتة وصد البتة که این امر در چنین مقالات کوتاه به طور کامل امکان پذیر نبوده واز طرفی هم بخشی از کتاب کافی پاسخگوی این سوالات به نحو جامع نخواهد بود و نیاز به پژوهشهایی بس گسترده تر و منابع فراوانتری است .

اما در مورد اینگه چرا کتاب شریف کافی برای این پژوهش انتخاب شده باید توضیحی در مورد اهمیت و ویژگی های خاص این کتاب داده شود تا مسیر راه روشنتر پیش رود.

معرفی کتاب الکافی:

کتاب کافی نوشته محدث بزرگ شیعه محمد بن یعقوب کلینی (متوفی ۳۲۸ یا ۳۲۹ هـ.ق) می باشد که نواب خاص حضرت حجت را نیز درک کرده.

وی خود درباره انگیزه نگارش این کتاب گرانسنگ مینویسد که آنرا به درخواست یکی از شیعیان برای پاسخگویی به سوالات مردم که از علم دین بی بهره شده اند و در جهل فرورفته اند نوشته است.^۱

اما این کتاب که حاصل سفرها و زحمات بسیار مرحوم کلینی است دارای ویژگی های است که ارزش مضائفی به آن می بخشد که به برخی از آنها اشاره می کنیم.

۱. رک: محمد بن یعقوب، کلینی، کافی، ج ۱، انتشارات دارالحدیث، مقدمه مولف، ص ۹.

ویژگی های کتاب کافی:

۱. مؤلفش در زمان سفراء امام زمان علیه السلام زنده بوده و بقول سید بن طاوس این خود برای ما راهی باز میکند که نوشتجات کلینی را توأم با حقیقت بدانیم.

۲. اما از حیث سندی کلینی ملتزم است که در کتاب کافی همه احادیث را جز اندکی با تمام سلسله سند تا برسد بامام ذکر کند و گاهی صدر سند را حذف کرده زیرا حدیث را از کتاب شخصی که از او روایت نموده نقل کرده و سلسله سند در آن کتاب بوده است یا بواسطه آنکه بسندی که قبلاً گذشته حواله کرده است.

۳. یکی از بزرگان محققین گفته است: روش کلینی در ترتیب احادیث هر باب اینست که حدیث درست تر و روشن تر را در اول باب قرار داده و سپس بهمین ترتیب احادیث مبهم و مجمل را ذکر نموده است از این جهت غالباً احادیث آخر هر بابی خالی از اجمال و ابهام نیست.

۴. در بیشتر موارد، اخبار متعارض را ذکر نکرده و تنها بذکر روایاتی که دلیل عنوان با بست اکتفا نموده و این خود دلیل ترجیح دادن اوست روایات ذکر شده را بر روایاتی که ذکر نکرده است.^۱

و البته علاوه بر این اوصاف تایید و تمجید بسیاری از بزرگان شیعه که هر کدام از استوانه های علمی جهان تشیع می باشند خود بر روشنایی کتاب گرانقدر کافی در مجامع و مباحث علمی می افزاید که برای حفظ اختصار فقط به عنوان نمونه این رامی توان گفت که بزرگانی همچون شیخ مفید^۲، شهید اول^۳ و ثانی،

۱. محمدبن یعقوب، کلینی، کافی ترجمه مصطفوی، تهران، جلد ۱، چاپ اول، کتاب فروشی علمیه اسلامی، ۱۳۶۹ ش، ص ۹-۱۰.

۲. رک: محمد بن نعمان، مفید، تصحیح اعتقادات الامامیه، بیروت، دارالمفید، ۱۴۱۴ هـ، ص ۷۰.

۳. رک: محمد بن یعقوب، کلینی، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش، ج ۱، ص ۲۷.

مرحوم استرآبادى^۱، علامه مجلسى^۲ آن را بى بدیل در میان کتب شيعه دانسته اند و علامه شيخ آقا بزرگ طهرانى صاحب كتاب "الذريعه الى تصانيف الشيعه" در مورد ارزش و مقام علمى اين كتاب مى نويسد: "وهو اجل الكتب الاربعه الاصول المعتمده عليه لم يكتب مثله فى المنقول من آل رسول"^۳.

از جمله ویژگی‌های این کتاب که ما را در مسیر پژوهش کمک مى‌کند نظم خاصی است که مؤلف به صورت متمایز با نوع نگارش‌های غالب زمان خود در این کتاب به کار برده و این امر به ما در دست‌یابی به نقشه جامعی از کتاب کمک مى‌کند.

ابواب كتاب كافي:

كتاب كافي در سه بخش با سه عنوان اصول كافي و فروع كافي و روضه كافي تدوين شده است.

قسمت اول که با عنوان اصول آمده احاديث و روايات اعتقادی را در بر مى‌گیرد و متشکل از هشت باب است و اما بخش دوم كتاب كافي که بخش عمده بحث ما را به خود اختصاص داده در مورد روايات فقهی است که مرحوم کلینی جمع‌آوری کرده و دارای بیست و شش كتاب مى‌باشد و قسمت آخر كتاب هم که در مورد موضوعات پراکنده و متفرق‌های که ترتیب خاصی هم ندارد می‌باشد به عنوان روضه كافي مطرح مى‌شود که آن هم در ده بخش تدوين شده.

در این مقاله که به چهار جلد آخر كتاب كافي مى‌پردازیم عمده پژوهش ما در بین ابواب كافي به بخش فروع كافي از كتاب جهاد به بعد اختصاص مى‌یابد

۱. محمد امین، استرآبادی، الفوائد المدنيه، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۴ ه. ص ۵۲۰.

۲. محمد باقر، مجلسی، مرآة العقول فى شرح اخبار آل الرسول، جلد ۱، تهران، دار الكتب الاسلاميه، ۱۳۶۳ ش، ص ۳.

۳. آقا بزرگ طهرانى، الذريعه الى تصانيف الشيعه، جلد ۱۷، چاپ دوم، بيروت، دارالاضواء، بیتا، ص ۲۴۵.

که به بررسی آن خواهیم پرداخت والبته بعضا به مطالب دیگر از ابواب پیشین کتاب بر حسب موضوع هم اشاره خواهد شد.
گستره آداب و رسوم مندرج در کافی کدام بخش از طول عمر انسان را در بر می گیرد؟

با نگاهی به فهرست ابواب و کتاب‌های کتاب فروع کافی این نکته برای ما روشن می‌شود که برنامه و آداب ذکر شده برای انسان در این بخش از کتاب کافی که در قالب روایات عرضه شده از قبل تولد یک انسان را شامل می‌شود به نحوی که مراقبت‌هایی که برای والدین قبل از ازدواج و در انتخاب همسر و امور اینچنینی که در شکل‌گیری وجود طفل و کودک تاثیر خواهد داشت را بیان می‌کند که به عنوان نمونه به تعدادی از آنها اشاره می‌شود:

نویسنده از امیرالمومنین علیه السلام این روایت را نقل می‌کند که می‌فرمایند: **إِيَّاكُمْ وَ تَزْوِيجَ الْحَمَقَاءِ فَإِنَّ صُحْبَتَهَا بَلَاءٌ وَ وُلْدَهَا ضِيَاعٌ**^۱ و در اینجا از ازدواج با شخص احمق هم به دلیل همنشین بد بودن ایشان و هم به دلیل تاثیری که روی فرزند می‌گذارند نهی میکند و یا در جای دیگر به عنوان آداب انتخاب همسر و ملاکات آن می‌بینیم که درباره ازدواج با ولد الزنا این روایات را نقل می‌کند که: **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع وَكَيْدُ الزَّانِئَاتِ يُنَكِّحُ قَالَ نَعَمْ وَ لَا يُطَلَّبُ وَكْدُهَا**^۲ که در اینجا هم می‌بینیم که نگاه دین در آداب انتخاب همسر به سوی ثمره این ازدواج و فرزند است که از این ازدواج قرار است به دنیا بیاید.

با این بیان میتوان گفت دین قبل از تولد هم برای یک فرد که قرار است وارد اجتماع بشری شود وسیری را در طول عمر خویش بپیماید برنامه و آدابی را در نظر می‌گیرد و بعد از آن هم وی را رها نکرده و آداب خاصی را در برای دوران

۱. محمد بن یعقوب، کلینی، کافی، جلد ۵، طبع اسلامی، ص ۳۲۹.

۲. همان ص ۳۵۳.

قبل از حمل در دعا برای فرزند دارشدن و بعد در دوران حمل کودک و آداب وضع حمل و یا بعد از تولد ارائه میدهد که به نمونه هایی اشاره می کنیم:

در باب طلب فرزند آمده است: **عَنِ الْحَارِثِ النَّصْرِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع إِنِّي مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ قَدْ انْقَرَضُوا وَ لَيْسَ لِي وَ لَكَ قَالَ ادْعُ وَ أَنْتَ سَاجِدٌ- رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثْنِي رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَ أَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ قَالَ فَفَعَلْتُ فَوُلِدَ لِي عَلِيُّ وَ الْحُسَيْنُ^۱.**

و یا در باب آداب دوران بارداری این روایت نقل شده که: **عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: إِذَا كَانَ بِامْرَأَةٍ أَحَدِكُمْ حَبْلٌ فَأَتَى عَلَيْهَا أَرْبَعَةٌ أَشْهُرٌ فَلْيَسْتَقْبِلْ بِهَا الْقِبْلَةَ وَ لِيَقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ لِيَضْرِبْ عَلَى جَنْبِهَا وَ لِيَقُلْ- اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ سَمَّيْتَهُ مُحَمَّدًا فَإِنَّهُ يَجْعَلُهُ غَلَامًا فَإِنْ وَفَى بِالِاسْمِ بَارَكَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ وَ إِنْ رَجَعَ عَنِ الْإِسْمِ كَانَ لِلَّهِ فِيهِ الْخِيَارُ إِنْ شَاءَ أَخَذَهُ وَ إِنْ شَاءَ تَرَكَهُ^۲.**

و یا در مورد آداب هنگام تولد نیز این روایت ذکر شده که: **أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ ع إِذَا حَضَرَتْ وَلَادَةُ الْمَرْأَةِ قَالَ أَخْرِجُوا مَنْ فِي الْبَيْتِ مِنَ النِّسَاءِ لَأَيُّكُنَّ أَوْلَى نَاطِرٍ إِلَيَّ عَوْرَةٍ^۳.**

و به این ترتیب آداب مختلفی همچون گفتن اذان و اقامه در گوش کودک و یا بازکردن کام کودک با تربت سیدالشهداء و آب فرات و مانند اینها در قالب روایات آورده می شود که کلینی (ره) روایات این بخش را در باب «مَا يُفْعَلُ بِالْمَوْلُودِ مِنَ التَّحْنِيكِ وَ غَيْرِهِ إِذَا وُلِدَ»^۴ ذکر کرده است و سپس به برخی از آداب مانند عقیقه کردن و ختنه کردن کودک و امسال آن می پردازد و در ادامه هم در مسیر تربیت

۱. همان ج ۶، ص ۸.

۲. همان ج ۶، ص ۱۱.

۳. همان ج ۶، ص ۱۷.

۴. همان ج ۶، ص ۲۳-۲۴.

انسان برای دوران مختلف انسان از کودکی و نحوه تربیت وی و بعد بلوغ و رشد وی و در تشکیل خانواده و امرار معاش و تا لحظه آخری که در این جهان زندگی میکند آداب و رسوم خاص خود را روایات به طور مشخصی بیان میکنند که کلینی این مباحث را در ابواب مختلف همچون باب تادیب الولد، کتاب معیشت، کتاب نکاح، کتاب الوصیه و کتاب مواریث ذکر میکند که در واقع میتوان گفت تمام ساحات عمر انسان از قبل از تولد تا بعد از مرگ را در برمی گیرد.

آداب و رسوم بیان شده از طرف دین و صاحبان شریعت در راستای امور دنیوی است یا اخروی یا هر دو؟

در این بخش می خواهیم در راستای بررسی آداب و رسوم دینی با توجه به منبع مورد نظرمان به این سوال پاسخ دهیم که آداب و رسومی که کلینی در ابواب مختلف کتاب کافی در سایه روایات به تصویر کشیده، و به این وسیله زاویه دید دین را به امور مختلف به ما نمایان میکند، آیا فقط امور اخروی زندگی بشر را شامل میشود و یا نگاهی کاملاً این جهانی داشته و فقط شامل امور دنیوی انسان می شود و یا اینکه نگاهی جامع بین این دو را دارد؟

برای پی بردن به جواب این سوال مرحوم کلینی کار را برای ما بسار هموار کرده و با عنوان بندی مناسبی که داشته کار را برای پژوهشگر از این جهت بسیار آسان نموده است و لذا با مراجعه به فهرست عناوینی که مرحوم کلینی در پهنای کتاب کافی آورده است می توان تا حدود زیادی به پاسخ سوال مطرح شده پاسخ داد.

کلینی در فروع کافی از عبادات شروع میکند و کتاب صلات و صوم و حج و به طور کلی عبادات را می آورد که هر کدام آداب و رسوم خاص خود را دارد و همانطور که مشخص است جنبه اخروی در این عبادات بیشتر جلوه گر می باشد ولی با توجه به ابواب دیگری که در کتاب فروع کافی آورده شده

می توان فهمید که این تنها بخشی نیست که روایات موجود در کافى به آنها اشاره دارد بلکه ابواب دیگری همچون کتاب معیشت، کتاب نکاح باب حب النساء و یا کتاب الزی و التَّجْمُلِ وَ الْمَرْوَةِ و ابوابی از این قبیل نشان میدهد که آداب و رسوم مندرج در سيطرة کافى تنها به عبادیات و امور اخروی نپرداخته بلکه هم امور این جهانی وهم امور آن جهانی بشر و جنبه الهی زندگی بشر را در قالب آداب و رسوم مختلف بیان شده از طرف صاحبان شریعت و اولیای دین قرار داده است. اما در اینجا این سوال پیش می آید که ارتباط بین امر دنیا و آخرت در بستر روایات و آداب و رسوم مندرج تحت هر یک از این عناوین با توجه به روایات بیان شده در باب های مختلف کافى چگونه است؟

نگاه دین به ارتباط امور دنیوی و اخروی انسان با توجه به آنچه که از آداب و رسوم دینی می توان فهمید چگونه است؟

در بررسی آداب و رسوم دینی که در کتاب کافى مورد بررسی قرار می دهیم از زاویه دیگر به این روایات نگاه می کنیم تا پاسخ این سوال را به دست آوریم که دین چگونه بین امور دنیوی و امور الهی و ماورائی انسان در سایه آداب و رسوم ارتباط برقرار می کند.

این مسئله سوالی است که در مواجهه با آداب و رسوم و اعتقادات هر دینی با آن مواجه می شویم و نگاه های متفاوتی را در ادیان مختلف به ظواهر دنیا و امور دنیوی و در مقابل آن امور اخروی می بینیم به نحوی که یهودیت را در این منظر حریصترین قوم می یابیم به حدی که خداوند تبارک و متعال در قرآن کریم می فرماید:

«وَلْتَجِدْنَهُمْ أُخْرِصَ النَّاسَ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا»^۱ که اشاره به حرص شدید یهودیان به امر دنیا می کند و آنها را حریص ترین اقوام نسبت به دنیا می نامد

واز همین روست که در تلمود، این سنت شفاهی یهود، چنینی آمده است: «غیر یهودی هرچند صالح و نیکوکار باشد، باید به قتل برسد و کشتن بیگانه مانند قربانی کردن در راه خدا است»^۱ و از طرفی در مقابل مسیحت را میبینیم با منظری کاملاً متفاوت به دنیا می‌نگرد واز همان قرون اول، اناجیل با تکیه بر تعالیم و سیره نقل شده از حضرت عیسی علیه السلام، مسیحیان را به کنارگیری از دنیا و رهبانیت دعوت می‌کردند. عیسی علیه السلام به حواریون می‌فرمود: «و باز به شما می‌گویم که گذشتن شتر از سوراخ سوزن آسان تر از ورود شخص دولتمند به سلطنت خداست»^۲ که در واقع نقطه مقابل تفکر یهودیت بوده و بحسب آن نمود خاصی در آداب و رسوم معتقدین به این دین داشته است.

حال سوال اینجاست که نگاه دین مبین اسلام به این مقوله چگونه بوده؟ و چه نمودهایی نگرش اسلامی به دنیا و آخرت در آداب و رسوم داشته است؟ که در این قسمت مقاله به بررسی این مطلب با توجه به روایات کتاب کافی می‌پردازیم.

برخی امور در دنیا هستند که می‌توان با بررسی نحوه توجه یک آیین و یک مکتب و یک فرهنگ جایگاه دنیا را در آن به دست آورد از آن جمله می‌توان به پول و ثروت و یا ملک و املاک و یا زن و فرزند به عنوان متعلقات زندگی دنیا اشاره کرد و لذا در این بخش مقاله برای آنکه نحوه توجه دین به دنیا را از نگاه روایات موجود در کتاب کافی به دست آوریم باید به آداب و رسومی بپردازیم که این حیطة را شامل میشود.

در کتاب کافی در ابواب و کتب مختلفی از این مباحث سخن به میان آمده و روایات مربوط به این مباحث ذکر شده است، به عنوان مثال در جلد ۶ همین

۱. محمد، حسینی شیرازی، دنیا بازیچه‌ی یهود، قم: بینش آزادگان، ۱۴۲۳ق، ص ۱۲۶.

۲. انجیل متی، ۱۹: ۲۴.

كتاب در بخش «كِتَابُ الزِّيِّ وَ التَّجْمُلِ وَ المُرُوءَةِ» با عناوين مختلف به برخی از این مباحث پرداخته است و ابتدای کتابرا با بابی که با توجه به روایات منقوله در آن «بَابُ التَّجْمُلِ وَ إِظْهَارِ النُّعْمَةِ» نام گذاری کرده شروع می کند و با این عنوان اولین پیام را به مخاطب در باب مواجهه با زینت های دنیا میدهد و آن اینکه به زینت دنیا از باب نعمت الهی باید نگاه کرد و نمایان کردن آنهم باید از باب اظهار نعمت باشد که خود این مطلب نکته قابل توجهی است در پاسخ به سوالی است که در این قسمت مقاله مطرح شده است . که نویسنده بزرگوار با نظم خاصی نکته مقابل این نوع نگرش یعنی نگاه به دنیا و توجه به ظواهر دنیا از باب تکاثر را نیز در پی این مطلب ذکر میکند تا زوایای کامل این بحث را به نحو احسن با استفاده از روایات بیان کند. ولذا به روایات هر دو سوی مطلب در زیر اشاره میکنیم تا مطلب روشن تر شود.

کلینی در باب آداب تجمل و اظهار زینت ها این روایت را می آورد: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِنِّي لَأَكْرَهُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ نِعْمَةٌ مِنْ اللَّهِ فَلَا يُظْهِرَهَا.^۱

یعنی یکی از آداب مورد توجه مومنین اظهار نعمت های الهی است با توجه به این مطلب یک مومن در سبک زندگی دینی خود باید این زینتها را نعمت الهی ببیند و این نعمتها باعث کبر و غرور وی نگردد ولذا در ادامه این بخش از کتاب بابی را با عنوان "بَابُ كَرَاهِيَةِ الشُّهُرَةِ" می آورد تا نکته مقابل دیدگاه اول که همان زینت کردن و اظهار نعمت برای نشان دادن نعمت های الهی است را بیان کند ولذا از امام صادق این روایت را نقل میکند که حضرت می فرماید: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يُبْغِضُ شُهُرَةَ اللَّبَّاسِ^۲ روایاتی که در این کتاب از فروع کافی، مرحوم کلینی نقل کرده آورده میشود گفت عمدتا به این بحث ما مربوط میشود در چند

۱. کلینی، پیشین، ج ۶، ص ۴۳۸.

۲. همان، ۴۴۴.

بخش عمده است یکی بحث زینت کردن به لباس و زیور آلات و مانند آنها و دوم بحث تنظیف و نظافت و آداب آن می باشد که البته جالب اینجاست که روایات مذکور در این باب به نکات بسیار ریزی همچون رنگ و جنس لباس در آداب لباس پوشیدن و به جنس و نقش نگین خاتم در بحث زیور آلات اشاره دارد که این نشان از توجه خاص شریعت به نوع و نحوه استفاده از نعمات الهی و در واقع نعمت های دنیا و مسائل مربوط به مظاهر دنیوی زندگی است که بعضا به شکل آداب و رسوم خود را نشان می دهد.

کلینی (ره) در کتاب زی و تجمل کتاب کافی در ابواب مختلفی از جمله باب لباس و باب لباس بیاض و القطن، باب لباس السواد، باب لباس حریر و دیباج و... روایاتی در باب آداب لباس پوشیدن می آورد به عنوان نمونه به روایات زیر میتوان اشاره کرد:

۱. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص مَنْ اتَّخَذَ ثَوْبًا فَلْيُنْظِفْهُ.^۱
 ۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص الْبَسُوا الْبِيَّاضَ فَإِنَّهُ أَطْيَبُ وَأَطْهَرُ وَ كَفَّنُوا فِيهِ مَوْتَاكُمْ.^۲
 ۳. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ رَفَعَهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص يَكْرَهُ السَّوَادَ إِلَّا فِي ثَلَاثِ الْخُفِّ وَالْعِمَامَةِ وَالْكِسَاءِ.^۳
 ۴. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: لَا تَلْبَسِ الصُّوفَ وَالشَّعْرَ إِلَّا مِنْ عِلَّةٍ.^۴
- از جمله روایات دیگری هم که در این بخش آمده در باب آداب لباس پوشیدن و نحوه انتخاب رنگ و جنس لباس می باشند و صاحب کافی در این باب

۱. همان، ص ۴۴۱.

۲. همان، ص ۴۴۵.

۳. همان، ص ۴۴۹.

۴. همان، ص ۴۴۹.

به آنها اشاره کرده است و علاوه بر اينها در آداب لباس پوشدن اشاره به اذكارى در هنگام پوشیدن لباس جديد ميكند و رواياتى را ذكر مى كند:

۱. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَنِ الرَّجُلِ يَلْبَسُ الثَّوْبَ الْجَدِيدَ قَالَ يَقُولُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ ثَوْبَ يُؤْمَنُ وَتُقَى وَبَرَكَتَةِ اللَّهِ لِي أَرْزُقَنِي فِيهِ حُسْنَ عِبَادَتِكَ وَعَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَأَدَاءَ شُكْرِ نِعْمَتِكَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي وَآتَجَمَّلُ بِهِ فِي النَّاسِ.

که حضرت در اين روايت دعايى را به هنگام پوشیدن لباس جديد توصيه ميكند که باز روحيه تعبد و تقوى را مورد تاكيد قرار ميدهد و باز از دنيا زدگى و ايجاد روحيه شهرت و فخر انسان را برحضر ميدارد و يا در روايتى مشابه اين طور نقل ميكند:

۲. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ ص إِذَا لَبَسْتُ ثَوْبًا جَدِيدًا أَنْ أَقُولَ - الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مِنَ اللَّبَاسِ مَا أَتَجَمَّلُ بِهِ فِي النَّاسِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا ثِيَابَ بَرَكَتَةِ أَسْعَى فِيهَا لِمَرْضَاتِكَ وَأَعْمُرْ فِيهَا مَسَاجِدَكَ فَقَالَ يَا عَلِيُّ مَنْ قَالَ ذَلِكَ لَمْ يَتَقَمَّصْهُ حَتَّى يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُ.^۱

و از طرفديگر با توجه به روايات موجود در موضوع كسب دنيا و تلاش براى به دست آوردن مطاع دنيا مى توان نگاه متفاوت دين به اين امر راديد که چقدر زيبا بين امر دنيا و توحيد و جلوه الهى زندگى را به هم گره ميزند و در واقع زندگى را از آن رخوت سكلولار به سوى كمال توحيدى حتى به واسطه كسب دنيا سوق ميدهد و با بررسى آداب و رسوم اين حيطه از منظر دستورات صاحبان شريعت اين امر به روشنى مشخص مى شود.

به عنوان نمونه كلينى در مورد تلاش براى كسب روزى براى خانواده روايتى را بيان مى كند که هم جنبه تلاش براى كسب روزى حلال را تقويت ميكند هم جلوه اى الهى به اين مطلب مى دهد. در اين روايت چنين آمده: عَنْ أَبِي

عَبْدُ اللَّهِ ع قَالَ: الْكَادُّ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.^۱ که در واقع تلاش برای خانواده را با جهاد در راه خدا برابر می‌داند و در واقع می‌توان گفت آن آدابی که انسان برای کسب روزی به کار می‌گیرد و امری بسیار طبیعی و حتی فطری شاید بتوان گفت می‌باشد ولی دین با این بیان از طرفی با تعابیری که برای آن به کار می‌برد اهمیت آن را پررنگتر می‌کند و از طرفی رنگ الهی به آن می‌دهد و لذا میتوان اینگونه تعبیر کرد که دین با شکل خاصی از توجه که به این امر دارد در واقع آدابی متفاوت‌تر از جوامع دیگر به این فعل می‌بخشد و تلاش طبیعی برای به دست آوردن روزی دنیا را به شکلی متمایزتر و مختص بینش اسلامی بیان می‌کند.

علاوه بر این از جمله آداب و رسوم بسیار ارزشمند در منابع دین اسلام که در کتاب کافی هم به آن اشاره شده بحث ازدواج است که به عنوان سنت رسول خدا در منابع مختلف از آن نام برده شده و ترک آن مبعوض واقع شده است ولی نکته جالب توجه راجع به این رسم که از نیاز غریزی انسان به اجتماع و نیاز جنسی انسان سرچشمه می‌گیرد این است که دین اسلام جنبه الهی این عمل را بر جنبه غریزی آن برتری داده و آن جنبه را پررنگتر کرده است و لذا در توصیه‌ای هم که به این امر در منابع دینی شده باب اطاعت خدا مورد تاکید قرار گرفته نه اتفاء یک غریزه و لذا روایاتی هم که در که در کتاب کافی نقل شده این نوع نگاه به روشنی مشخص میشود به عنوان مثال کلینی در تحسین ازدواج این روایت را نقل می‌کند که: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَزَوَّجُوا وَ زَوَّجُوا ... مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ بَيْتٍ يُعْمَرُ فِي الْإِسْلَامِ بِالنِّكَاحِ وَ مَا مِنْ شَيْءٍ أَبْغَضَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ بَيْتٍ يُخْرَبُ فِي الْإِسْلَامِ بِالْفُرْقَةِ يَعْني الطَّلَاق.^۲

۱. همان، ج ۵، ص ۸۸.

۲. همان، ج ۵، ص ۳۲۸.

و یا در باب مبعوضیت مجرد ماندن و ترک ازدواج این روایت نقل شده که:
قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع رَكْعَتَانِ يُصَلِّيَهُمَا الْمُتَزَوِّجُ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ رَكْعَةً يُصَلِّيَهَا أُغْرَبٌ.^۱
و یا روایت دیگری را می آورد که می شود گفت سمت و سوی صریحتری نسبت به روایات دیگر دارد و آن روایت این است که: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص مَنْ تَزَوَّجَ أُخْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْآخِرِ أَوْ الْبَاقِي.^۲

و در واقع نقطه اشتراک همه این احادیث و روایات خارج کردن فضای ازدواج و تناکح از یک فضای کاملاً غریزی و مادی و دنیایی به امری الهی و ربانی و معنوی که در سلوک معنوی انسان، انسان را بالا می برد و ترک آن غضب الهی را به همراه دارد بنابراین در باب انگیزه ازدواج روایتی را مرحوم کلینی نقل میکند که روشنگر همین مقصود است در آن روایت چنین آمده: عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً يُرِيدُ مَالَهَا أَلْجَأَهُ اللَّهُ إِلَى ذَلِكَ الْمَالِ.^۳
و لذا با این اندک توضیحی که در این مورد بیان شد می توان فهمید که نگاه دین اسلام به امر دنیا نگاهی متفاوت تر از ادیان دیگر است چرا که با توجه به آدابی که در منابع دینی مسلمانان آورده شده است می توان گفت که اسلام نه دنیا زدگی را می پذیرد و نه ترک دنیا را تایید میکند بلکه به همین دنیا رنگ الهی می دهد و آن را وسیله ای برای توجه خالق هستی می داند و به پیروانش به واسطه آداب و رسوم مختلفی که در این باره دارد این طرز تفکر را تزریق میکند.
جایگاه طبقات مختلف اجتماعی با توجه به آداب و رسوم مندرج در کتاب فروع کافی:

۱. همان.

۲. همان، ج ۵، ص ۳۲۹.

۳. همان، ج ۵، ص ۳۳۳.

با ملاحظه آداب و رسوم مندرج در قسمت فروع کتاب کافیه می‌توان به نگاه خاصی دین به طبقات مختلف اجتماعی مانند خانواده و یا جایگاه‌های مختلف افراد در جامعه و آداب و رسوم برخورد با هر یک از این‌ها پی برد.

در کتاب فروع کافی که مورد بحث ماست به عنوانمثال به بحث خانواده اشاره شده و با بیان برخی آداب و رسوم که وظیفه انسان را در قبال خانواده بیان می‌کند در واقع جاگاه خانواده را به ما نشان میدهد به عنوان نمونه در باب آداب خانه داری و یا به عبارتی در آداب کار در خانواده مرحوم کلینی بابی به عنوان «بَابُ عَمَلِ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ» آورده که با بیان مصادیقی از اهل بیت علیهم‌السلام به یکی از آداب و رسوم نیک مورد تایید اهل بیت اشاره دارد و آن کمک کردن مرد اهل خانه را در رتق و فتق امور خانواده می‌باشد به عنوان نمونه این روایت را می‌آورد که «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ يَحْتَطِبُ وَيَسْتَتِي وَيَكْنُسُ وَكَانَتْ فَاطِمَةُ سَلَامُ اللَّهِ عَلَيْهَا تَطْحَنُ وَتَعْجِنُ وَتَخْبِزُ.» و یا در باب تلاش برای امرار معاش خانواده روایتی را نقل می‌کند که در بخش قبلی مقاله به آن اشاره کردیم و در واقع با این بیان آداب و رسوم تعامل با خانواده را بیان می‌کند و یا در جایی دیگر با بیان آداب تعامل با زنان در واقع می‌خواهد آداب و رسوم برخورد با این قشر از جامعه را بیان کند و حتی در برخی روایات مربوط به این بحث بایدها و نبایدهای تعامل را بیان کرده و حتی در روایتی با برخورد با یک عده آداب و رسوم ناشایست که با تفکری غلط در بین برخی از مسلمان جا افتاده بود برخورد می‌شود که نمونه‌ای از هر یک از این روایات می‌آوریم:

۱. در باب دوست داشتن زنان و ترویج این نوع آداب و رسوم اینروایت

نقل شده که:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: مَا أَظُنُّ رَجُلًا يَزْدَادُ فِي الْإِيمَانِ خَيْرًا إِلَّا أَزْدَادَ حُبًّا لِلنِّسَاءِ.^۱ ودر واقع این قبیل روایات در مقابل تفکراتی قرار دارد که چه در گذشته و چه حالا به صورت مدرتر به زن به عنوان وسیله‌ای برای اتفاء غرائز مرد نگاه میکنند، و بیان چنین احادیثی از زبان صاحبان شریعت نشان از ارزش‌گذاری به جایگاه زن در خانواده می‌باشد و از طرفی به کمکی که زن به عنوان جنس مکمل مرد برای پیشرفت معنوی وی ایفاء میکند اشاره دارد و همین نوع نگاه است که این مطلب را در فرهنگ دینی ما جای می‌اندازد که از دامن زن مرد به معراج می‌رود.

۲. ویا در باب آداب برخورد زن با همسر این روایت آمده که: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي إِذَا خَلْتُ مَعَ زَوْجِهَا خَلَعَتْ لَهُ دِرْعَ الْحَيَاءِ وَإِذَا لَبِسَتْ لَبِسَتْ مَعَهُ دِرْعَ الْحَيَاءِ.^۲ که نشان از این مطلب است که جایگاه زن در اجتماع نه برای تهیج شهوت جامعه بلکه برای ایجاد آرامش در درون خانه است و حریمی که در واقع زن در جامعه قرار است با حیای خود حفظ کند نه برای محدود کردن وی بلکه برای برداشت نگاه جنسی و شهوانی از وی و مواجهه با او با جلوه انسانی وی است.

۳. واز طرفی در مقابله با تفکر غلط عدم رغبت به زنان به منظور سلوک معنوی و سیر الی الله این روایت نقل شده که: عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ سُكَيْنِ النَّخَعِيِّ وَكَانَ تَعَبَّدَ وَتَرَكَ النِّسَاءَ وَالطَّيِّبَ وَالطَّعَامَ فَكَتَبَ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع يَسْأَلُهُ عَنْ ذَلِكَ فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَمَّا قَوْلُكَ فِي النِّسَاءِ فَقَدْ عَلِمْتَ مَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ ص مِنَ النِّسَاءِ وَأَمَّا قَوْلُكَ فِي الطَّعَامِ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص يَأْكُلُ اللَّحْمَ وَالْعَسَلَ.^۳

۱. همان، ج ۵، ص ۳۲۰.

۲. همان، ج ۵، ص ۳۲۴.

۳. همان، ج ۵، ص ۳۲۰.

و روایات دیگری در باره آداب و نحوه برخورد با زنان و یا امور مربوط به ایشان در مسئله ازدواج و آداب و رسوم آن من جمله مهریه و اذن ولی و مانند آن که در این کتاب آمده که می‌تواند نشان از نحوه توجه دین به جایگاه زن در اجتماع و ضعف‌ها و قوت‌های وی باشد و این بررسی‌ها به ما نشان می‌دهد که تفاوت نگاه دیگر ادیان با دین اسلام در این موارد چگونه است.

علاوه بر موارد ذکر شده با جستجو و تتبع در روایات مختلف کافی می‌توان جایگاه دیگر افراد یک اجتماع و یا مشاغل مختلف موجود در یک جامعه را بر اساس آداب و رسوم نقل شده برای تعامل با هر یک از آنها به دست آورد که البته بیان و بررسی این مطلب پژوهشی مستقل و مفصل تری را می‌طلبد.

نتیجه گیری

اگر بخواهیم از مطالب گفته شده در این مقاله نتیجه‌ای جامع و کلی که خلاصه تمام مطالب مذکور باشد بگیریم باید گفت که براساس آنچه که کلینی در کافی شریف از آداب و رسوم با توجه به احادیث و روایات پیامبرگرامی اسلام صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، ذکر کرده می‌توان این گونه فهمید که:

اولاً: دین اسلام برای تمام دوران زندگی بشر برنامه ارائه کرده است. ثانیاً: براساس آداب و رسوم منقول می‌توان فهمید دین اسلام دین جامع دنیا و آخرت یسر است و نگاه تک بعدی به زندگی بشر ندارد.

ثالثاً: آنچه که در قالب آداب و رسوم دینی به ما فهمانده می‌شود در واقع مبارزه با دو تفکر غلط دنیا زدگی و رهبانیت است و علاوه بر این اسلام علاوه بر مدیریت تعادل نگاه بشر در مواجهه با دنیا با هر گونه اندیشه سکولاری که دین را به گوشه‌ای و دنیا را به گوشه‌ای می‌کشد مبارزه می‌کند.

آداب و رسوم در سيطرة چهار جلد آخر كتاب الكافي

وآخر اينكه: اسلام بر اساس جاىگاه و كاركردها، اهميت و نقاط ضعف و قوت هر يك از افراد و طبقات اجتماعى در تعامل با آنها آداب و رسوم خاصى را بيان كرده است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، طبع اسلامی، بی تا.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی ترجمه مصطفوی، کتاب فروشی علمیه اسلامی، تهران ۱۳۶۹ ش، چاپ اول.
۴. مجلسی، محمدباقر، مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش.
۵. آقا بزرگ طهرانی، الذریعه الی تصانیف الشیعه، بیروت، دارالاضواء، بی تا، چاپ دوم.
۶. استرآبادی، محمد امین، الفوائد المدنیه، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۴.
۷. حسینی شیرازی، محمد، دنیا بازیچه ی یهود، قم: بینش آزادگان، ۱۴۲۳.
۸. انجیل متی.
۹. مفید، محمد بن نعمان، تصحیح اعتقادات الامامیه، بیروت، دارالمفید، ۱۴۱۴.
۱۰. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه ساروخانی، تهران مؤسسه کیهان.
۱۱. صدری افشار، غلامحسین، فرهنگ فارسی دوجلدی، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۸۸.